

a Felnőtt, aminek eredményeként felnőtt színészek jelennek meg a vásznon, kibillentve az eddig egyértelmű jelképrendszert. Itt az ábrázolt világ milyensége/az adott esetben: távlattalansága, cinizmusa/némileg valóban átterjed az ábrázolás mikéntjére is: közhelyesebbé válnak a víziók, a virágáruslány-jelenet kivételével, ami viszont a film csucsa. Már hajlamosak lennénk Gyertyán Ervinéknek igazat adni, amikor az általuk hiányolt "optimizmus" mégis megjelenik, bárizlésükkel gyökeres ellentétben, ezt éppen a "hurrápesszimizmus" tartalmazza: az emberpár végül mégse evett hiába a tudás almájából, felnőtté válásának garanciáját mutatja azzal, hogy van civilkurázsija, autonómiája recitálni a híreit lakkozós" intelmet: "Ember küzdj és bizva bizzá!"

"Változtasd meg élted!" - szól a rilkei imperatívusz. Az Angyali üdvözlés c. film "szépen kimondja a rettenetet", és éppen ezáltal szólít fel a torzótól a totalitásig vezető ut megterelésére. Arra hív fel, hogy vegyük észre: itt az idő, hogy gyermekké felnőve, visszaperéljük-önmagunktól! - történelmünket.

Balog Iván

A VIHAR

Panofsky idézi egy helyen: "A művész azt nem tudja, hogy mit fejez ki, csak azt, hogy mit fitogtat."

Azt hiszen a megállapítás felvezeteljesen jogos akkor, ha JATE 8.15-ös csoport új vállalkozása mondandónk tárgya. Shakespeare Vihar c. darabját adták elő átírt formában, egy előjátékkal kiegészítve.

Két ismert irodalmi szöveg alkotja az előadást. Adarab folyamán kiderült: a két textus egységes kompozíciót alkot. A Hamlet Egérfogó-jelene és a Vihar egymás mellé állítva, és belső kapcsolatuknál fogva értelmezik egymást, de létrejön egy, az előadás egészét meghatározó, egységes szöveg is is. Itt az a szöveg, amely az előadást

MODERN HUMANISTA MITOSZ ... BARTÓK: A CSODÁLATOS MANDARIN

"Elárulva, hányszor elárulva
A szellem, szerelen, vér, s' hus"
/Na gy László/

1984 októberében megnyílt a felújított Operaház. Műsorra tűzték Bartók három színpadi művét is: "A kékszakállu herceg vára" c. operát, "A fából faragott királyfi" c. táncjátékot és "A csodálatos mandarin" c. pantonimot. A friss színházi élmény és a bartóki zene szeretete ösztönzött néhány gondolat megfogalmazására.

Korunk egyik legnagyobb zenei tekintélye, Yehudi Menuhin szerint Bartók "kompozíciói gondolatosságukban és felépítésüket tekintve a zenetörténet legnagyobbjai közé tartoznak, /.../ Az ő zenéje valamiféle magasabbrendű lelkiismeret, ami életfontosságú kérdéseket intéz hozzánk." Tények egy tekintély tollából. De Bartók jelentősége nem porosodhat nyontatásba merevített igazságokban. Életet követel magának emberi lényege, szenvedélye, művészte kibontakozásához, akár halhatatlan szülőtte a csodálatos mandarin.

Fülöp Lajos "Rembrandt és korunk" c. tanulmányában a művészi alkotás és aktualizálása, vállalása kapcsán kifejti: "...amit és ahogyan látunk, nem ötlet-szerű, véletlenszerű, nem mindenestől egyéni hanem nagy multu történeti valóság egy nagy szellemi közösség objektívációja. /.../ történetileg lett ez a látás-művészetben, valóságban egyaránt, történetileg el is mulhat, ezért javasolt és szükséges a vállalás kérdése." Bartók vállalásának felvetése: önmagunkkal, vállalásunkkal, emberségünkkel volt szánvetés, zenéje-kihívás. Felzaklat, gondolkodásra késztet. Filozofikus zene.

Szigoru, könyörtelen; vagy csupán igaz. Műveiben kivétel minden izgató, vibráló gondolata, érzelme- legyen az büszke erőteljesség, sodró lendület, áhitat, humor vagy fájdalomtól rezignált esznelés. Műveinek minden eleme fontos. A romantikusokon nevelkedett hallgató nem kapaszkodhat a fülbenaszó dallamok fogódjába,

az andalító lassu tételek optimista bizonyosságába. Bartók nyugtalanít, kényszerít a vele egygyütt való gondolkodásra. A "Zene buros-, ütőhangszerekre és celestára c." művének első tételében fuga témában fejezi ki a megdöbbentő feszültséget a III. tételben az univerzum végtelenségét megidézve sugalmazza a nagány tragikumát. Ugyanakkor kevés olyan meghatározó szeretettel, harmóniával teitett dallamot ismerek a zeneirodalomban, mint az 1943-ban komponált zenekari Concertó V.-gigászi küzdelmet, apokaliptikus látomást sugárzó-tételéből néhány taktus, mikor a domináló rézfuvósok néhány pillanatra hárfának és hegedűnek adják adják át a főszerepet.

Bartók három egyfelvonásos szinpadai művét a tematika fűzi össze. Mindhárom a férfi-nő viszony körül bonyolódik, de a felvetett problémák körül különböző megoldásaival szembesítenek.

"A kékszakállu herceg vára" c. operája a férfi és a nő egymásratalálásának lehetetlenségét, a beteljesülhetetlenség tragikumát fejezi ki. A méltatlan társ, Judit jellemére Pilinszky filozófusokra vonatkoztatott költői meghatározását érzem a legtalálóbbnak: "Minden filozófus kissé/hasonlít a tökéletes bizonyosságra törekvő féltékeny szerelmesre. A szerelem misztériumát kívánja tühegyre szurni. Csoda, hogy a pillangó többnyire belehal?"

"A fából faragott királyfi" a népmesék bölcsességével oldja fel ezt a konfliktust. A királyfi és a királylány egymásratalálásával, a természet rendjének helyreállításával-gyönyörű, harmónikus zenével-zárul a táncjáték. De felmerül egy fontos, új motívum: a megtalált harmóniához a szenvedésen keresztül vezet ut. A királyfi is, a királylány is-József Attila szavaival-"önnön jósa", szenvedélye-szenvedése utján éri el saját győzedelmét. Emberré nemesedésük teszi őket méltóvá az egymásra találásra, a boldogság lehetőségére.

A harmadik műben a szenvedés központi motívummá emelkedik. Az 1926-ban bemutatott "A csodálatos mandarin" döbbenetes élmény. Itt már a nő és férfi egymásratalaltsága, természetes szövetsége fogalmazódik meg. Mozart 1791-ben A varázsfuvola c. operájában-"szellemi végrendeletében", ahogy Bruno Walter nevezte ezt az elbűvölő múzsiát-nosolygásra készítő és meghatározó didaktikussággal nyilatkoztattja ki Panina és Papageno kettősében: "Örölmünk kell a szerelmeknek/Hisz a szerelem által élünk csupán/.../Ez fűszerezi meg életünk napjait/Serkenti a természet munkáját/Magasztos célja világosan megmutatja/Hogy nincs nemesebb, mint Nő és Férfi/Férfi és Nő./Az isteni létre törekszenek."

Tamino és Panina utja a sötétségből a világosságba megpróbáltatásokon vezet keresztül-a mese világában azonban mindez csak jelkép, hiszen a bölcs Sarastro atyai szeretettel irányít mindent a háttérből.

Bartók pantominja a XX.sz. elidegenedett polgári társadalmában a nagyváros kegyetlen valóságában játszódik le. Ebből a nézőpontból a Mozarti optimizmus, harmónia valóban elérhetetlen aranykori mítosznak tetszik.

"A csodálatos mandarin" keletkezésekor így ír Bartók egy levélben: "Pokoli egy muzsika lesz. "Valóban az; Szabolcsi Bence szavaival" "...látomása egy egész elmúlt életnek, mely így nem folytatható tovább, látomása a viaskodó és halálosan összefonódott jónak és rossznak, az erőszaknak és élniakarásnak, emberségnek és embertelenségnek." A két főszereplő nem általában vett "sötétséggel", negatív erővel áll szemben, hanem az őket értekeiktől megfosztó, megfosztani akaró társadalommal.

A mandarint-aki a természetes szenvedély, életerő megtestesítőjeként az Ember szinbóiuma-pénzéhes csavargók ölik meg. A lány szintén az ű áldozatuk: minden emberi értékétől, asszonyi méltóságától megfosztva pénzért

árulja testét. A történés kezdetekor a vele élő három csavargó arra kényszeríti, hogy férfiakat csalogasson be akiket kifoszthatnak. Két vékony pénztárcájú áldozat után megjelenik a mandarin. Csodálatos a mandarin zeneci jellemzése, a robusztusságát kifejező motívumot a lány félelmének érzékeltetése hangsúlyozza. A rettegő lány menekülne a kínai elől, de a csavargók újra meg újra elé lökik, táncával kell lekötnie a mereven, méltóságteljesen ülő mandarin figyelmét. Mikor a mandarinban felébred a vágy, a csavargók rávetik magukat, de hiába gyilkolják meg háromszor is, a halálnál is erősebb vágy mindannyiszor életre kelti. Az iszonyatos hajsza; küzdelem közepette a lány rádöbben a mandarinval való sorsközösségére. A lámpára felakasztott, még onnan is szemeivel merőn őt követő férfi szenvedése, szenvedélye felébreszti benne a társadalom által kipusztított szánalmat-érzelmét. Ez az érzés önt bele tetterőt. Végre-emberhez méltóansaját akaratóból cselekszik. Most már eleget tesz a mandarin kívánságának, önszántából öleli magához-s ezzel átsegíti a szenvedésen. Vágya betöltésével örökre megnyugolhat a csodálatos mandarin. A lány ottmarad egyedül, karjaiban a sebektől vérző holttesttel-önkéntelenül is a Piéta-motívumra aszociálhatunk-s vele együtt érezzük:

"Itéletig tanu a sebed
Elárulva hányszor elárulva
A szellem szerelen vér s hus"

/Nagy László: Seb a cédruson/

A mandarint és a lányt új, modern mítosz hőseinek érzem. A humanista Bartók hite bontakozik ki bennük: a XX.-sz.-i élidegenelettség ellenére kibontható az emberben az érzelen, az emberség. S az ateista Bartók az emberi szenvedést emberi megváltással oldja fel. A feloldozás és a magasztosulás misztériumát az ember kezébe adja. Példázata bemutatja a lehetőséget- de a lány és a mandarin egymásra ébredése kettejük megváltását eredményezi csak. A mi felelősségünket nem vállalják-nem vállalhatják-át, nem "veszik el a világ bűneit". Bartók általuk figyelmeztet: mindenkinek meg kell találnia önnön utját a megigazulásra, embersége kibontakoztatására.

A zárópillanat hangulata- mindézen pozitív fejtegetések ellenére- mélyesen tragikus. A teljes értékpusztulás, kifosztottság láttán a kilátástalanság nyomasztó érzése szólal meg: milyen körülmények közé kényszerült ez az emberség, és milyen áron bontakozott ki! Bartók önmagunkra irányítja a figyelmet, amikor az emberi nagyság lehetőségét veti fel- önismeretünk önbizalmunk kérdése, hogy ezt pozitívan értelmezzük-e. Azonban egyértelműen pesszimizista kicsengés érződik a társadalomra vonatkoztatott utalásból, hiszen példázatában a humanizmus halálraitéltséget jeleníti meg. Érzékenyen utal a kiszolgáltatott ember fölé szinte megfoghatatlanul, nyomasztóan nagasodó hatalom determináló jelenlétére- az emberi nagyság kibontakozásának gátjaira és elpusztító erőire. A befejezés olyan mélypont, mely a gyökeres változás lehetőségéért kiált- a művészet eszközeivel.

- x -

Befejezésként egy könyvre szertném felhívni a figyelmet. Pethő Bertalan 1984 októberében megjelent "Bartók rejtekutja" c. könyve a zeneszerző életművének pszichikai, világszemléleti háttérére próbál rávilágítani. Mindannyiunkat érintő izgalmas kérdéseket taglalja: a Bartók-per-művészetének jobb és baloldaltól történő, a két világháború és 1949-1956 közötti ért. támadása, megtagadása, elutasítása- kapcsán felveti nagyjaink viszonyát Bartók alkotásaihoz, a "vállalás" sokrétű problematikáját. "Az az ellentmondásos, borzongató lét-határ... ahová Bartók rejtekutja visz, minden társadalmi létezéshez visszavonhatatlanul hozzátartozik. Önlegült, beszabályozott, korlátait hiteles eszmeikkel transzcendáló létezésben nem látszik ez a lét-határ,

a létező bizalmas viszonyban van a létezéssel. Korunk embere azonban történelmileg elvesztette a világ és az önmaga iránti eredendő bizalmat. Magára maradt, és reá szállt vissza létesülésének gondja és felelőssége. Bartók megértése változás ebben a gondban és felelősségben."

Ujvári Edit

/a szinkritika folytatása/

⋮
⋮
⋮

művészi aktusra érvényes szintézis is. Ilyen értelemben az alkotók két polusává tették az előadást. Az egyik az adott, a szövegben rejlő lehetőségek kibontásával a hatalomról szól. A másik, a főszereplők funkcióinak újraértelmezésével, melyet, így alátámaszt az átírt szöveg, az alkotók hitét bizonyítja a színházi alkotásról.

Megtették mindezt úgy, hogy nem tettek erőszakot a darabon és ennek titka nemcsak a tapintatos, a szerzőt tiszteletben tartó rendezésben keresendő. Az alapot erre maga Shakespeare szolgáltatotta. Színművei az adott témán túl, magáról a színházról szólnak a sok irreális csodás elem, a fantasztikum elidegenítő hatása hozzájárult ahhoz, hogy a mindenkori néző mindig egy kissé kívülről szemlélje az előadásokat. Nem feledkezhetett meg arról, hogy egy Játékot lát, hogy nemcsak Hamletet látja hanem a színészt is aki a Hamletet alakítja. Ezt a kettős látásmódot fedezték fel és használták ki az alkotók, többszörösen rétegezve a darabot vertikálisan és önálló egységekre bontva horizontálisan. Egy sajátos, önreflexív előadás kerékedett ki így. A darab többféle értelmezési lehetőségét kínálta a hatalomról. Ezen a szinten az előjáték, mint általános és aktualizálható téma felvetés jelenik meg, melyet a darab jelenetei tördelnek szét egyedi variánsokká, tesznek konkréttá. Ez a tagolás, melyben minden egyes jelenet egy külön egység is, lehetővé teszi a központi figura, Prospero minden egyes színben történő újraalkotását. Ő az a szereplő, kinékmint csodás erővel bíró személynek, hatalma kiterjed az összes többi alakra. Uralja a szint éppoly fontos hiánya, mint ahogy szükséges jelenléte. A darab elején mint hős jelenik meg, a gondoskodó atya elmeséli lányának szerencsétlenségük történetét. A következő színben a nester és a bűvös szolga, Ariél kapcsolatát tárják elénk, mely kedélyesnek és barátinak is mondható. Am Prospero ha kell mint jó fejedelemhez illik, példás szigorral és magabiztos eleganciával szereli le a szabadságáért szolgáló Arielt. A szabadságára vágyik az alattvaló, a félállat Caliban is, ám ő mint minden egyszerű szolga engedetlen és gonosz, a vele szemben alkalmazott módszer nem a fenyegetés, mint Arielnél, hanem a brutális, de felvilágosult terror. Érdekes Ferdinánd és Miranda kapcsolata Prosperóval, akinek hatalma a Szerelemre is kiterjed, de az ifjunak ősi szokás szerint meg kell szolgálnia a lány jövődó apósánál. Alonso környezetében a rossz fejedelem hatalma teljeseedik ki, ahol a talpnyalás és összeesküvés az uralkodó elv. Talán a legsikerültebb koncepciója a Stephano-Trincolo-Caliban jelenetének volt. Az iszákos és perverz Stephano és a degenerált Trincolo közti öszhangot bontja meg a potenciális alattvaló feltünése. Ebben a színben a plebs uralma jelenik meg. Caliban csöbörből vödörbe esik, miközben összeesküvést sző régi gazdája ellen, alig észrevehető, primitív emberi megnyilvánulásait, a két fasisztoid örültre pazarolja, akik újra állattá degradálják.

Prospero ezekben a helyzetekben kívülről belehelyezkedve újra és újra lehetőséget ad a javulásra, ám amikor ez nem történik meg csak egyetlen

marad: a megbocsátás. Ő, ha hős viltát nem is kapja vissza, de újra ember lehet. Szolgája Caliban teszi azzá, Prosperot "lefokozva" magát pedig fel-emelve az emberi lét szintjére azzal, hogy a mű végén fennhangon olvasni kezdi a mester mindenható könyvét, a Bibliát. Ez az a jelenet mely a másik szintnek értelmet, az előadásnak pedig igazi katartikus élményt ad.

A másik szint az alkotás istenülése. Ez indokolja azt, hogy az előjáték az Egérfogó-jelenet lett. Csak egy klasszikus "játék a játékban" jelenet teremtheti meg azt a kört, aki nem Hamlet többé, hanem a Művész, aki színházi előadást rendez a hatalomnak tükröt tartva ezzel elé. Ő az aki torz vigyorral az arcán nevet-Kierkegaard-i értelemben vett iróniája segítségével felülemelkedve önmagán és a valóságon-saját szabadságán és tehetetlenségén. Ez a szerep folyamatosan marad a Viharban is, csak nem a hatalommal, a valósággal szembeállító funkcióval bír, hanem ő maga a valóságot rendező elv. Prospero rendezője a valóságnak mint isten és a darabnak mint színész. Ez magyarázza azt, hogy kívül marad a valóságon, melyben léteznek. Ezt a valóságon kívüliséget véglegesíti az átírt befejezés, a rendező felfedi a saját kilétét és a szellemi kilétét is akik "színészek csak" és belefáradva az alkotásba kivonul a színről.

A játék itt véget is érne, a varázspálca eltörött, a könyv mely segített az alkotásban, a színpadra került. Ekkor jön Caliban, a szörnyeteg felveszi azt és megtörténik a csoda: az állatból Ember lesz. Mert ez a könyv nem más, mint a Megtestesült Ige, a Könyv, mely alkotó erővel bír. Az előadás végén a színtér megüresedik és a teremtés negyedik órájának végén az Ember saját teremtése történetét olvassa.

Mit fitogtattak tehát az Alkotócsoport tagjai? Egy nagyon fontos dolgot: a hitet a humánus tetben, hogy az előadás végén mindig ott lesz valahol a megalkotott Ember, és a hitet a művészi alkotás abszolút tett voltában. És ez tiszteletreméltó törekvés.

Pikó András

h
i

hírek x hírek x hírek x hírek x hírek x hírek x hírek x hírek x hírek

e
k

A Bölcsész c. egyetemi irodalmi lap új folyamának, a Harmadkornak az első számát a szerkesztők október első hetében adták le a sokszorosítóba. A derülátóbb ígéretek szerint 1985. januárjában jelenik meg. A lap mostani szerkesztői: Balog József, Csuha István, Takács József. A második szám leadás előtt áll. A Harmadkor harmadik számát jövő év februárjában állítják össze a szerkesztők.

h
i
r
e
k

A Történész Diákkörben nov. 22.-én Litván György/MTA Történettudományi Intézet munkatársa/tartott előadást a magyar századeleő progresszív mozgalmairól. A következő előadást februárban Hajdu Tibor tartja az Őszirozsás Forradalom tárgyköréből.